Ptaki Śląska 10 (1994): 78-98

Marek Stajszczyk

PTAKI DOLINY ODRY MIĘDZY BRZEGIEM A OŁAWĄ

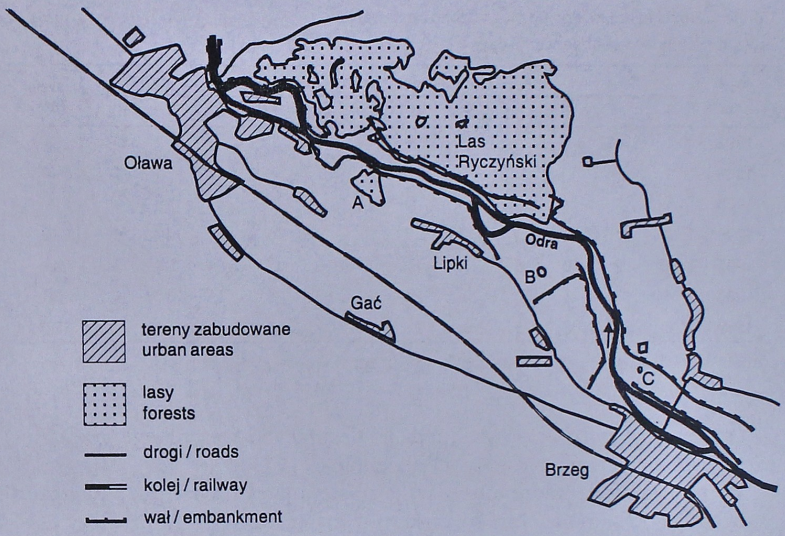
Birds of the Odra valley between Brzeg and Oława

Niektóre fragmenty górnego odcinka Odry mimo znacznych przekształceń o charakterze antropogennym są ważną ostoją dla ptaków w okresie lęgów, migracji i zimowania (Tomiałojć 1990; Dyrcz i in. 1991). Jednym z nich jest odcinek między Brzegiem (woj. opolskie) a Oławą (woj. wrocławskie). Zachowały się na nim rzadkie już na Odrze i w jej dolinie środowiska: wyspy, łachy piaszczyste, skarpy oraz drzewostany łęgowe.

Niniejsza praca ma na celu udokumentowanie stanu awifauny przed oddaniem do użytku, aktualnie budowanego, nowoczesnego jazu pod wsią Lipki, który spowoduje prawdopodobnie duże zmiany na Odrze poniżej Brzegu przez podniesienie poziomu wód gruntowych i powierzchniowych.

OPIS TERENU BADAŃ

Badaniami objęto 15-kilometrowy odcinek Odry między Brzegiem (woj. opolskie) a Oławą (woj. wrocławskie), który obejmował prawie cały jej odcinek w Brzegu i rzekę poniżej miasta aż do przedmieść Oławy (ryc. 1). Według kilometraża żeglugowego jest to fragment Odry między 198 a 213 kilometrem. Rzeka na całym kontrolowanym odcinku jest uregulowana. Jej szerokość waha się od 70 do 150 metrów. Wyspy znajdują się jedynie na miejskim odcinku Odry w Brzegu: dwie porośnięte drzewostanem łęgowym *Salici-Populetum* i 3-4 piaszczysto-żwirowe łachy, odsłonięte przy niskich i średnich stanach wody. Około 3,5-kilometrowy fragment rzeki jest wyłączony z żeglugi (odcinek miejski w Brzegu oraz koło śluzy w Lipkach) w związku z zabudową hydrotechniczną rzeki (śluzy, jazy). Badany odcinek Odry charakteryzował się występowaniem nawet w najsroższe zimy niezamarzniętych fragmentów rzeki (zanieczyszczenie ściekami i wodami pokopalnianymi, obecność urządzeń hydrotechnicznych). Podczas wysokich stanów wód (głównie II-IV i VII-VIII) zalewane były tereny międzywala na północ i zachód od Brzegu, poniżej Brzeziny i Garbowa, powyżej i poniżej Lipek i Szydłowic oraz pod Ścinawą Polską. Międzywale tworzyła

Ryc. 1. Mapka terenu badań. A – Lasek Ścinawski, B – Staw Zarośnięty, C – Staw Garbowski
Fig.1. Map of the study area. A–C – names of places

mozaika osuszonych łąk, niewielkich akwenów (starorzecza, staw i wyrobiska) w większości połączonych rowami odwadniającymi oraz zadrzewień o charakterze zdegradowanych łęgów *Salici-Populetum* i *Ficario-Ulmetum* lub grądów *Querco-Carpinetum*. W drugiej połowie lat 80. bieżącego stulecia część łąk zaorano i zamieniono w pola uprawne.

METODYKA

Obserwacje prowadzono w latach 1977-1994. Główną część materiału zebrano w okresie I-IV 1986 i IX 1986-IX 1989, podczas którego przeprowadzono 126 wizyt całego (15 km) kontrolowanego odcinka Odry (tab. 1). Wcześniej (I 1983-XII 1985) odcinek ten skontrolowano 11 razy, a po roku 1989 – 4 razy. Łącznie przeprowadzono 141 kontroli całego odcinka. Ponadto w latach 1978-85 dokonano 51 kontroli odcinka (6 km) między Brzegiem a śluzą w Lipkach, a w całym okresie badań 338 kontroli dwukilometrowego miejskiego odcinka Odry w Brzegu. Podczas wylewów Odry w latach 1979, 1980-81, 1983, 1985-89 i 1991-94 przeprowadzono 60 kontroli zalanych lub podtopionych łąk. Wykorzystano także informacje z 50 kontroli punktowych na obszarze terenu badań z lat 1977-94. Łącznie przeprowadzono 640 kontroli. W przypadku gatunków, które do IX 89 odnotowano mniej niż 10 razy, podano również obserwacje późniejsze.

Tabela 1. Rozkład dni, w których prowadzono obserwacje
Table 1. Distribution of observation days

Rok Year	Miesiąc / Month												Razem Total
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
1983	1	1	1										3
1984	1	1										1	3
1985	1									1	1	2	5
1986	3	1	2	2					1	4	4	5	22
1987	3	2	6	5	4	1	4	5	3	2	3	3	41
1988	4	4	4	3	2	2	2	2	3	3	3	4	36
1989	3	4	3	3	3	2	3	3	3				27
Razem Total	16	13	16	13	9	5	9	10	10	10	11	15	137

Obserwacje gatunków rzadkich, podlegających weryfikacji przez Komisję Faunistyczną, uzyskały jej akceptację.

W pracy uwzględniono obserwacje następujących osób (w nawiasach podano liczbę samodzielnie przeprowadzonych wizyt): A. Andrzejczyk (1), A. Adamski (6), I. Dobrucki (3), A. i R. Guziak (7) i K. Kujawa (1).

PRZEGLĄD GATUNKÓW

Nur rdzawoszyi – *Gavia stellata*. Sześciokrotnie zanotowano pojedyncze ptaki: 24 XI 85 poniżej Garbowa, 6 i 18 XI 87 powyżej Ścinawy Polskiej, 22 i 31 X 88 powyżej śluzy w Lipkach i 13 XI 88 w Brzegu.

Nur czarnoszyi – *Gavia arctica*. Dwie obserwacje pojedynczych ptaków powyżej śluzy w Lipkach: 19 XII 81 i 3 XI 86.

Perkozek – *Tachybaptus ruficollis*. Nieregularnie lęgowy na Stawie Zarośniętym (2-3 pary) i Garbowskim (jedna para). W roku 1987 prawdopodobnie gnieździł się na zalanych łąkach poniżej Brzeziny, gdzie 23 IV i 7 V obserwowano 1-2 ptaki. Wiosną (17 II-23 III) stwierdzony łącznie 11 razy w latach 1980-81, 1983-84 i 1988-89, z reguły w liczbie 1-2 ptaków, tylko w roku 1989 spotykano do sześciu perkozków na całym odcinku. Jesienią (5 IX-20 XII) notowany częściej (29 stwierdzeń) i jedynie z roku 1979 brak jest obserwacji. Maksymalnie na całym odcinku przebywało osiem ptaków (22 X 88). Ponadto 3 XII 83 widziano siedem osobników w Brzegu. Zimą obserwowany dość regularnie (28 razy) w liczbie do trzech ptaków, choć brak jest stwierdzeń z zim 1979/80 i 1987/88.

Perkoz dwuczuby – *Podiceps cristatus*. Nielęgowy, choć na przełomie maja i czerwca w roku 1981 na Odrze w Brzegu i koło Lipek obserwowano po jednym ptaku. Wiosną (25 II-30 IV) odnotowany łącznie 19 razy w la-

tach 1984-89, maksymalnie do 10 perkozów na całym odcinku. Jesienią (8 VIII-18 XII) obserwowany 17 razy w latach 1981, 1984-85 i 1987-89 w liczbie 1-2 osobniki. Jedynej obserwacji zimowej dokonano w Brzegu: 3 I 85 – 1 ptak.

Perkoz rdzawoszyi – *Podiceps grisegena.* 16 IV 87 na zalanych łąkach pod Brzegiem widziano jednego ptaka.

Zausznik – *Podiceps nigricollis.* Pojedyncze osobniki obserwowano 4 IV 85 na Odrze poniżej Brzegu oraz 21 IV 94 na zalanych łąkach powyżej Garbowa.

Kormoran – *Phalacrocorax carbo.* Wiosną (6 III-29 V) spotkany 14 razy w latach 1983-84 i 1986-89, pojedynczo lub w stadkach do 25 ptaków. Jesienią (31 VIII-17 XII) rzadszy, obserwowany 6-krotnie w latach 1983-87, w liczbie 1-3 osobniki. Trzy obserwacje zimowe: 31 XII 85 – trzy dorosłe i jeden młodociany między Ścinawą Polską a Szydłowicami oraz 4 I 87 – 2 *ad.* w Brzegu i 11 I 87 także 2 *ad.* koło Lipek.

Czapla biała – *Egretta alba.* Dwa stwierdzenia pojedynczych ptaków poniżej Szydłowic: 24 XI 85 oraz 22 XII 83, które jest pierwszą zimową obserwacją tego gatunku na terenie Polski w XX w. (Stawarczyk 1984, Tomiałojć 1990).

Czapla siwa – *Ardea cinerea.* Obserwowana przez cały rok. Wiosną stwierdzana najliczniej w drugiej połowie marca (do 14), w kwietniu i maju mniej liczna (do 7). Latem obserwowano maksymalnie 28 ptaków (8 VIII 88). Regularnie zimuje w liczbie 1-4 ptaków. Wyjątkowo 5 II 83 widziano w sumie 21 czapli. Na uwagę zasługują obserwacje żerujących ptaków na miejskim odcinku Odry w Brzegu 25 IV i 29 VIII 89.

Bocian czarny – *Ciconia nigra.* W rejonie Lasu Ryczyńskiego widziany siedem razy w sezonie lęgowym w latach 1987 i 1989. Poza tym 2 V 86 nad Odrą w Brzegu leciał jeden ptak w kierunku drzewostanów łęgowych położonych na wschód od miasta. Jesienią (10 VIII-12 IX) siedmiokrotnie obserwowany w latach 1981, 1985 i 1988-89, maksymalnie 4 ptaki lecące w górę rzeki (30 VIII 88).

Bocian biały – *Ciconia ciconia.* Lęgowy. W sąsiedztwie badanego odcinka Odry gnieździ się w Brzegu, Brzezinie, Lipkach, Ścinawie Oławskiej, Szydłowicach, Myśliborzycach, Michałowicach i Pisarzowicach. W latach 1984-89 liczba gniazd wzrosła z 10 do 13, a liczba par wyprowadzających młode z 6 do 9. Przelot wiosenny (29 III-13 IV) zaznaczony słabo – 4 obserwacje migrujących na NW ptaków (maksymalnie 6 osobników). Latem na łąkach poniżej Brzegu w latach 1983-89 notowano stada nielęgowych bocianów liczące do 70 ptaków (20 VI 87). Jedna obserwacja jesienna – 7 IX 87 stado 19 bocianów lecących na SE.

Łabędź niemy – *Cygnus olor.* W 1981 roku odnotowano lęg jednej pary na Stawie Zarośniętym. W latach 1983-84, 1987 i 1989 na Odrze w Brze-

gu przebywało w okresie lęgowym do 5 dzikich łabędzi. Ptaki te pierzyły się tamże, co jest zjawiskiem rzadkim w miastach na Śląsku (Dyrcz i in. 1991). Wiosną maksymalnie stwierdzono na całym odcinku 162 ptaki (19 III 87 silny mróz skuł wody stojące i łabędzie przeniosły się na Odrę). Najpóźniej widziano dwa ptaki 27 IV 86. Jesienią pierwsze osobniki pojawiały się w październiku, najwcześniej 4 X 82 – 2 *ad.* w Brzegu. Maksymalnie na całym odcinku stwierdzono 134 ptaki (19 XII 88). Regularnie zimował w Brzegu od roku 1979, a najwyższą liczebność zanotowano 12 II 87 – 147 ptaków. Poza miastem maksymalnie zimowało 69 ptaków (30 I 88). Odlot na miejsca lęgowe następował w lutym bądź w marcu, czasami dopiero w ostatniej dekadzie marca (1987).

Łabędź krzykliwy – *Cygnus cygnus*. Jednego dorosłego ptaka widziano 9 XII 87 w grupie łabędzi niemych powyżej śluzy w Lipkach.

Gęś zbożowa – *Anser fabalis*. Wiosną (17 II-22 III) obserwowana 13 razy w latach 1981-83 i 1986-89. Maksymalnie stwierdzono 200 ptaków, 7 III 81 koło Lipek. Jesienią (27 IX-18 XI) zanotowana 9 razy w latach 1980-81 i 1985-87. Zwykle były to niewielkie grupki, do 54 osobników, jedynie 10 XI 85 obserwowano ponad 900 gęsi koło Garbowa. Zimą spotkana 5-krotnie: 5 I 82 – około 50 osobników poniżej Brzegu, 20 XII 87 – dwie gęsi koło Szydłowic, 3 I 88 – ca 50 nad Brzegiem, 30 I 88 – cztery ptaki koło Szydłowic oraz 9 I 89 – sześć koło Garbowa. Na uwagę zasługuje obserwacja jednego osobnika na Odrze w Brzegu – 22 II 86.

W dniach 3-5, 13 IV 92 koło Lipek widziano w stadzie *A. fabalis rossicus* jedną gęś wykazującą cechy formy nominatywnej – *A. f. fabalis*.

Gęś krótkodzioba – *Anser brachyrhynchus*. Dwa dorosłe ptaki obserwowano 6 III 84 nad Odrą pod Szydłowicami.

Gęś białoczelna – *Anser albifrons*. Do IX 89 zanotowana 7-krotnie: 11 III 83 – 3 *ad.* i 1 *imm.* na zalanych łąkach pod Brzegiem, 10 XI 85 – minimum trzy koło Garbowa, 22 i 31 X oraz 7 i 19 XI 88 – jeden młody ptak koło Szydłowic i 29 III 89 – jeden ptak koło Lipek.

Później obserwowana 5 razy: 11 XI 89 – 1 *imm.* koło Garbowa, 14 I 90 – 1 *imm.* pod Ścinawą Polską, 14 XI 90 – mieszane stado z *A. fabalis*, liczące około 500 ptaków nad Brzegiem oraz 21 I-10 III i 22 IV 91 – 1 *imm.* na Odrze w Brzegu. Być może do dwóch ostatnich stwierdzeń nawiązują obserwacje jednego ptaka (*subad.*) w dniach 25 V i 8 VI 91 na stawie w Brzezinie (1,5 km na W od Brzegu).

Gęgawa – *Anser anser*. Wiosną (22 II-15 IV) spotkana osiem razy w latach 1983-84 i 1987-89 w liczbie 1-3 ptaków. Poza tym jeden ptak przebywał na Odrze w Brzegu w okresie 11 I-19 III 87.

Bernikla białolica – *Branta leucopsis*. Jednego ptaka obserwowano w dniach 4-8 XII 93 na Odrze w Brzegu.

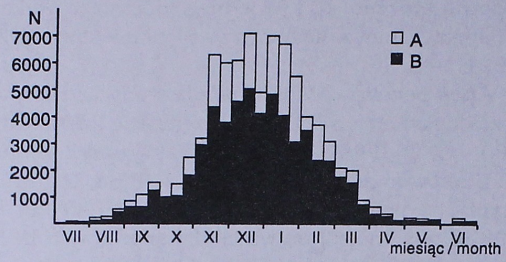
Ohar – *Tadorna tadorna.* 13 I 91 jednego dorosłego ptaka stwierdzono pod Ścinawą Polską. Zimowanie ohara na Śląsku jest zjawiskiem rzadkim (Dyrcz i in. 1991).

Świstun – *Anas penelope.* Wiosną odnotowany 25 razy w latach 1981 i 1983-89. Przelot po zimach lekkich zaczynał się już w drugiej dekadzie lutego (17 II 89 – 5, 20 II 88 – 7 ptaków). Najwyższą liczebność na całym odcinku – 50 ptaków (stado) zanotowano 31 III 84. Ostatnie obserwacje wiosenne dotyczyły pojedynczych samic: 7 V 87 i 19 V 89. Jesienią w latach 1981-89 (38 obserwacji) najwcześniej spotkany 5 IX 85 – 4 ptaki. Szczyt przelotu występował w połowie listopada – maksymalnie 29 ptaków na całym odcinku (18 XI 87). Zimą obserwowany 22 razy w latach 1981/82, 1983/84 i 1985/86-88/89. Były to z reguły 1-4 ptaki, choć 2 I 86 na całym odcinku przebywało 12 świstunów.

Krakwa – *Anas strepera.* Wiosną obserwowana 11 razy w latach 1981, 1984 i 1986-89. Najwcześniej widziana 26 II 89 – jeden samiec pod Ścinawą Polską, najpóźniej – 9 V 89 para koło Szydłowic. Maksymalnie stwierdzono siedem ptaków na zalanych łąkach pod Brzegiem (15 IV 87). Jesienią (14 IX-18 XI) zanotowana cztery razy w latach 1983, 1985, 1987 i 1989, z czego dwie obserwacje pochodzą z miejskiego odcinka Odry w Brzegu: 14 IX 85 – para i 13 XI 83 – trzy ptaki.

Cyraneczka – *Anas crecca.* Po krzyżówce najczęstsza z kaczek pływających. Wiosną (39 stwierdzeń) notowana w latach 1981-89. Początek przelotu trudny do oddzielenia od zimowania, natomiast jego szczyt występował w drugiej połowie marca (maksymalnie 23 ptaki 27 III 87 na całym odcinku). Przelot wygasał w połowie kwietnia, ale jednego samca widziano jeszcze 19 V 89. Latem odnotowano samca 30 VII 89. Przelot jesienny (44 obserwacje) stwierdzono w latach 1982-89, najwcześniej 30 VIII 88 – 4 ptaki. Najliczniejsza po powodzi w roku 1985, kiedy 29 IX widziano około 310 ptaków powyżej Lipek. W pozostałych latach notowano do 22 cyraneczek. Zimowanie stwierdzono w sezonach 1982/83 i 1985/86-88/89, łącznie 17 obserwacji. Maksymalnie na całym odcinku zimowało 17 osobników (31 XII 86).

Krzyżówka – *Anas platyrhynchos.* W latach 1987-89 populację lęgową nad Odrą między Brzegiem a Ścinawą Polską oceniono na 25-45 par, w tym na Odrze w Brzegu – 3-12 par (lata 1986-89). Najliczniejszy ptak wodny, spotykany podczas każdej kontroli. Wiosną jej liczba systematycznie spadała – przelot był praktycznie niezauważalny i miał charakter odlotu z zimowiska (ryc. 2). Latem najmniej liczna, np. 18 VII 87 jedynie 4 ptaki na całym odcinku. W drugiej połowie sierpnia liczba krzyżówek wyraźnie wzrastała (maksymalnie 540 ptaków – 31 VIII 87), prawdopodobnie w związku z rozpoczęciem polowań na ptaki wodne. Jesienią jej liczebność rosła, osiągając szczyt w grudniu (maksymalnie 8 600 ptaków –

Ryc. 2. Dynamika liczebności krzyżówki w latach 1986-1989.
A – maksymalna liczebność w dekadzie, B – średnia liczebność w dekadzie

Fig. 2. Number dynamics of the Mallard in 1986-1989.
A – maximum number of birds per a ten day period, B – average number of birds per a ten day period

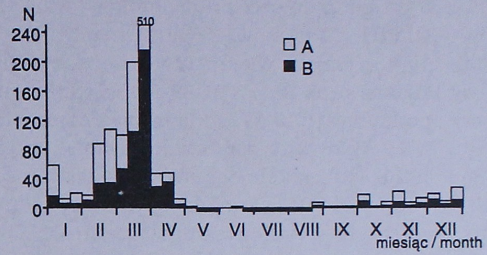
4 XII 85), co obserwowano także na Odrze powyżej Brzegu (Borowiec i Tarnawski 1982). Zimą była mniej liczna (maksymalnie około 7000 ptaków – 2 I 86).

Rożeniec – *Anas acuta*. Wiosną (7 III-15 IV) zanotowany 15 razy w latach 1981-83 i 1986-89. Maksymalnie stwierdzono osiem ptaków, w tym grupę siedmiu osobników pod Ścinawą Polską (19 III 87). Jesienią widziany 22 razy w latach 1978, 1982 i 1985-89, najwcześniej – 7 IX 87. Były to z reguły pojedyncze ptaki, maksymalnie cztery. Zimowanie stwierdzono podczas zim 1982/83 i 1985/86-88/89, łącznie 14 obserwacji. Najczęściej były to pojedyncze ptaki bądź pary, tylko 2 I 86 stwierdzono cztery rożeńce.

Cyranka – *Anas querquedula*. Lęgowa. 2 VII 81 obserwowano dwie samice z pisklętami, a 26 VI 88 samicę z młodymi na Stawie Zarośniętym. Ponadto 6 VI 87 para cyranek przebywała na stawku i podtopionych łąkach powyżej Ścinawy Polskiej. Wiosną obserwowana 22 razy w latach 1979-83 i 1985-89, najwcześniej spotkana 9 III 83 (samiec pod Brzegiem), a najpóźniej 19 V 89 (para na Odrze pod Szydłowicami). Maksymalnie stwierdzono 10 ptaków na podtopionych łąkach pod Pisarzowicami (25 III 82). Latem dwukrotnie widziana na Odrze: 14 VI 88 – para pod Lipkami i 9 VII 88 tamże samica. Ponadto trzy razy stwierdzona na rozlewiskach powodziowych: 18 i 25 VIII 80 – odpowiednio ponad 60 i dwa ptaki pod Brzegiem oraz 5 IX 85 – 2 osobniki poniżej Szydłowic.

Płaskonos – *Anas clypeata*. Wiosną (12 obserwacji) notowany w latach 1981, 1983 i 1987-88, najwcześniej 9 III 83 – samiec na zalanych łąkach pod Brzegiem, najpóźniej 26 IV 87 – para tamże. Zwykle były to pojedyncze ptaki, maksymalnie do pięciu płaskonosów. Jesienią (10 VIII-14 XI) 12 razy stwierdzany w latach 1985-89, w liczbie 1-3 ptaki.

Głowienka – *Aythya ferina*. Lęgowa. Na Stawie Zarośniętym samicę z młodymi widziano 11 VII 85. Również w latach 1979-80 i 1986-87 ob-

Ryc. 3. Dynamika liczebności głowienki w latach 1986-1989.
Objaśnienia jak w ryc. 2

Fig. 3. Number dynamics of the Pochard in 1986-1989.
Explanations see Fig. 2

serwowano tamże do czterech par. Wiosenny przelot notowano w latach 1979 i 1981-89 (łącznie 47 obserwacji). Po lekkich zimach rozpoczynał się on już w pierwszej połowie lutego (13 II 89 – 30 ptaków), a jego szczyt miał miejsce w marcu (ryc. 3). Maksymalnie widziano wówczas 510 głowienek, w tym stado liczące około 200 osobników (27 III 87). Najpóźniej wiosną spotkana 9 V 89 i 20 VI 87 – jeden samiec. Jesienią obserwowana 41 razy w latach 1981-89, najwcześniej 30 VIII 88 – dwa ptaki. Była wówczas mniej liczna niż wiosną, a maksymalnie na całym odcinku stwierdzono 62 głowienki (6 X 85). W latach 1982-89 zimowała rokrocznie (31 obserwacji), najczęściej pojedynczo lub w grupkach do 15 osobników. Wyjątkowo 7 I 87 na całym odcinku stwierdzono 58 ptaków.

Podgorzałka – *Aythya nyroca*. Wiosną obserwowana 4-krotnie na zalanych łąkach: 1 V 80 – dwie samice, a 31 III 92 – pięć ptaków pod Brzegiem, 29 IV 82 – para pod Pisarzowicami oraz 3 IV 92 – jeden ptak pod Lipkami. Jesienią odnotowana tylko raz: 22 X 82 – jeden ptak na Odrze poniżej Szydłowic.

Czernica – *Aythya fuligula*. Najczęstsza z grążyc. Wiosną spotykana w latach 1979-89, łącznie 49 obserwacji. Przelot po lekkiej zimie 1988/89 rozpoczął się w pierwszej dekadzie lutego (7 II –11 ptaków), choć zwykle zaczynał się miesiąc później. Szczyt przelotu występował w drugiej połowie marca, maksymalnie 173 ptaki na całym odcinku, w stadkach do 40 osobników (27 III 87). Przelot wiosenny kończył się na początku maja, najpóźniejsza obserwacja: 9 V 89 – siedem osobników. Latem widziana trzy razy: 30 VII 80 – jeden samiec, 20 VI 87 – trzy samce i 12 VII 89 – cztery ptaki. Przelot jesienny (42 stwierdzenia) rozpoczynał się w sierpniu, najwcześniejsza obserwacja – 15 VIII 88, i był mniej intensywny od wiosennego. Maksymalnie na całym odcinku stwierdzono 49 czernic (18 X 86). Zimą w sezonach 1981/82-1988/89 spotykana rokrocznie, łącznie 37 razy,

pojedynczo lub w grupach do sześciu osobników. Najwyższą liczebność stwierdzono 28 XII 88 – 21 ptaków.

Ogorzałka – *Aythya marila*. Wiosną trzy obserwacje: 29 II 88 para powyżej Ścinawy Polskiej oraz 6 i 17 III 89 jedna samica koło Szydłowic. Jesienią cztery spotkania: 18 XI 87 jedna samica poniżej Lipek, 12 XII 87 para w Brzegu, 7 i 19 XI 88 para pod Szydłowicami. Zimą notowana cztery razy: 2 I 86 – jedna samica koło Ścinawy Polskiej, tamże 17 I 88 – dwa *imm.* oraz 28 XII 88 i 29 I 89 – para koło Szydłowic. Na uwagę zasługuje 17 obserwacji samca pod Szydłowicami z okresu 22 XII 88-13 VI 89. U ptaka tego uwidaczniał się w locie defekt skrzydła.

Aythya sp. 23 IV 87 na podtopionych łąkach poniżej Brzeziny obserwowano grążycę podobną do samca *Aythya collaris*, a będącą najprawdopodobniej hybrydem głowienki i czernicy (Harris i in. 1989; Madge i Burn 1989; Jonsson 1992; Harrop i in. 1993).

Lodówka – *Clangula hyemalis*. Trzy obserwacje pojedynczych ptaków: 20 XII 82 – samiec poniżej Garbowa, 6 III 85 – samica w Brzegu oraz 15 I 94 – samica koło Ścinawy Polskiej.

Markaczka – *Melanitta nigra*. Sześć obserwacji pojedynczych samic: 3 XII 83, 30 XI 85, 15 XI 87 i 18 XI 93 w Brzegu oraz 11 I 87 i 7 XI 88 pod Ścinawą Polską.

Uhla – *Melanitta fusca*. Jesienią osiem obserwacji: 19 XII 81 – samiec powyżej śluzy w Lipkach, 2 XII 84 – samica (K. Kujawa), 24 XI i 18 XII 85 – odpowiednio 4 i 2 ptaki pod Szydłowicami oraz 2 XII 85 – samica w Brzegu, 7 i 30 XI 88 – odpowiednio samiec i 5 ptaków powyżej Ścinawy Polskiej, a 8 XII 88 – cztery ptaki poniżej Szydłowic. Zimą widziana siedem razy: 28 XII 81 – samiec powyżej śluzy w Lipkach, 31 XII 85 – 3 ptaki tamże, 2 I 86 – dwa osobniki pod Ścinawą Polską i trzy ptaki powyżej śluzy w Lipkach, 11 i 26 I 86 – odpowiednio trzy i jeden ptak koło Szydłowic, 22 II 86 – jeden osobnik poniżej Lipek oraz 22 XII 88 – dwa ptaki koło śluzy w Lipkach (A. Guziak).

Gągoł – *Bucephala clangula*. Wiosną (43 obserwacje) notowany w latach 1979 i 1981-89. Po lekkiej zimie 1988/89 przelot rozpoczął się w pierwszej dekadzie lutego (7 II 89 – 31 gągołów), a rok wcześniej w drugiej dekadzie lutego (13 i 15 II 88 – 33 osobniki). W pozostałych latach przelot wiosenny zaczynał się w końcu lutego lub na początku marca. Po lekkich zimach szczyt przelotu występował w połowie lutego, po mroźnych w pierwszej połowie marca, maksymalnie stwierdzono wówczas 93 ptaki na całym odcinku (4 III 87). Przelot wiosenny kończył się w drugiej połowie marca lub w kwietniu, najpóźniejszej obserwacji dokonano 23 IV 87 – samiec na zalanych łąkach koło Ścinawy Polskiej. Jesienią obserwowany 32 razy w latach 1981-89, najwcześniej – 10 X 83 i 22 X 88 (po jednej samicy). Maksymalnie zanotowano jesienią 68 gągołów –

20 XII 87, w tym stado 40 ptaków. Zimą w latach 1977/78 i 1981/82-88/89 stwierdzony 45 razy, zwykle w stadkach liczących do kilkunastu ptaków. Największe stado liczyło 60 ptaków (6 II 84), a maksymalnie obserwowano 139 gągołów na całym odcinku (2 I 86).

Bielaczek – *Mergus albellus*. Wiosną obserwowany 9 razy w latach 1982 i 1984-89, pojedynczo lub w grupkach do czterech osobników. Maksymalnie widziano 15 bielaczków, w tym stadko siedmiu ptaków (6 III 84). Najpóźniej widziany 27 III 87 – jeden samiec i dwie samice na zalanych łąkach powyżej Ścinawy Polskiej. Jesienią odnotowany 11 razy w latach 1981 i 1983-88, w liczbie 1-5 ptaków, najwcześniej – 13 XI 83 (jedna samica w Brzegu). Zimą (26 obserwacji) w latach 1981-89 spotykany pojedynczo i w grupkach do sześciu ptaków, maksymalnie zanotowano 19 bielaczków (6 samców i 13 samic) – 22 XII 83.

Szlachar – *Mergus serrator*. Czterokrotnie obserwowano pojedyncze samice: 30 XI i 2 XII 84 w Brzegu, 26 I 86 pod Szydłowicami oraz 7 I 87 koło Lipek.

Nurogęś – *Mergus merganser*. Prawdopodobnie lęgowy w roku 1990: 2 V widziano parę przy zadrzewionej wyspie w Brzegu, a 4 VII zaniepokojoną samicę powyżej Ścinawy Polskiej (A. Adamski). Poza tym jednego samca sześciokrotnie obserwowano poniżej Szydłowic w okresie 8 V-15 VIII 88 i 14 razy w okresie 26 II-10 IX 89. Wiosną obserwowany 25 razy w latach 1981-83 i 1985-89, zwykle pojedynczo lub w grupach do 10 osobników, a największe stadko liczyło 16 ptaków. Maksymalnie na całym odcinku zanotowano 105 nurogęsi (11 III 87). Przelot wiosenny kończył się po zimach łagodnych w połowie lutego (1989) lub w połowie marca (1988), a po zimach surowych w końcu marca (1987) lub na początku kwietnia (4 IV 86 – jedna samica). Jesienią (13 stwierdzeń) notowany w latach 1981-83 i 1985-88 (najwcześniej 6 X 85 samica poniżej Lipek), zwykle pojawiał się pojedynczo lub w grupach do 5 ptaków w listopadzie bądź grudniu. Zimował prawie co roku (48 stwierdzeń), tylko zimą 1987/88 nie obserwowany. Liczniejszy podczas zim mroźnych (do 38 ptaków na całym odcinku – 5 II 85 i 11 I 87), niż łagodnych (do 10 nurogęsi zimą 1988/89). Na Odrze powyżej Brzegu widywany był regularnie podczas zim 1977/78-1979/80 (Borowiec i Tarnawski 1982) i 1982/83-93/94 (mat. własne).

Trzmielojad – *Pernis apivorus*. Lęgowy. Między majem a lipcem w latach 1987-89 7-krotnie obserwowano nad Lasem Ryczyńskim pojedyncze ptaki lub pary. Ponadto 29 VIII 89 widziano jednego ptaka pod Brzegiem.

Kania czarna – *Milvus migrans*. Lęgowa. W latach 1987-89 w przylegającym do Odry fragmencie Lasu Ryczyńskiego notowano do 3-4 par (Adamski 1992, mat. własne). Wiosną pierwsze ptaki widywano w końcu marca: 29 III 89 i 31 III 84 – po jednej kani. Ostatnie ptaki obserwowano

w końcu sierpnia: 31 VIII 89 – jeden ptak i 30 VIII 88 – trzy ptaki. Poza tym, jedną kanię widziano 7 VIII 87 na miejskim odcinku Odry w Brzegu.

Kania rdzawa – *Milvus milvus*. Lęgowa. Jedna para gnieździła się w Lesie Ryczyńskim co najmniej od roku 1985. Wiosną najwcześniej stwierdzona w połowie marca: po jednym ptaku 16 III 88 i 17 III 89. Po lęgach najpóźniej widziana 30 IX 89 – jeden ptak.

Bielik – *Haliaeetus albicilla*. Wiosną stwierdzony osiem razy w latach 1987-89 w liczbie do 4 ptaków (15 III 87). Dwukrotnie obserwowano migrujące bieliki: 4 i 19 III 87 po trzy *imm.* lecące w dół Odry. Jesienią 7-krotnie obserwowano 1-2 osobniki (w latach 1981 i 1986-88). Bieliki zimowały rokrocznie (łącznie 25 obserwacji) w liczbie do 3-4 ptaków podczas zim mroźnych i 1-2 podczas zim łagodnych, maksymalnie stwierdzono 4 bieliki – 19 I 85 i 2 I 86. Łącznie w latach 1981-89 obserwowano 69 bielików, z których u 60 zidentyfikowano wiek (38 *ad.* i *subad.* oraz 22 *imm.*) – proporcje wiekowe wskazują na znaczny udział ptaków młodych (37%). Podobne wyniki nad górną Odrą uzyskano powyżej Brzegu (Borowiec i Tarnawski 1982, mat. własne) i poniżej Wrocławia (Lontkowski i in. 1988).

Błotniak stawowy – *Circus aeruginosus*. Lęgowy. Na Stawie Zarośniętym gnieździło się do trzech par w latach 1979-81, 1983 i 1985-89. Migracja była zaznaczona słabo – wiosną samica 9 IV 87, a jesienią 8 stwierdzeń, najpóźniej 21 IX 84 – dwa pojedyncze ptaki w upierzeniu samic.

Błotniak zbożowy – *Circus cyaneus*. Wiosną (22 II-17 IV) osiem obserwacji 1-2 ptaków w latach 1981-82 i 1984-88. Jesienią (30 IX-połowa XII) stwierdzony 14 razy w latach 1979, 1981 i 1983-89, w liczbie do czterech ptaków. Zimą (23 XII-5 II) obserwowany sześciokrotnie w sezonach 1983/84, 1986/87 i 1988/89 w liczbie do trzech ptaków.

Jastrząb – *Accipiter gentilis*. Lęgowy. W sąsiadującej z Odrą części Lasu Ryczyńskiego stwierdzono 3 pary (lata 1986-89). Regularnie stwierdzany w okresie polęgowym – jesienią do dwóch, a zimą do trzech ptaków. Były to zawsze osobniki polujące lub przelatujące na niewielkie odległości.

Krogulec – *Accipiter nisus*. Rokrocznie widywany na przelotach i zimą (15 IX-24 IV). Jesienią obserwowany w liczbie do 3 ptaków, zimą do dwóch, a wiosną zawsze spotykano tylko pojedyncze osobniki. W Brzegu, gdzie notowano go co roku (20 IX-4 IV); obserwowano ataki samic krogulca na sierpówki.

Myszołów – *Buteo buteo*. Lęgowy. Na terenie badań i w jego bezpośrednim sąsiedztwie gniazdowało do 15 par (lata 1986-89). Jesienią stwierdzono maksymalnie 38 myszołowów (3 XI 86), w tym grupę 17 ptaków (K. Kujawa), a stado 30 myszołowów widziano 22 X 80 pod Szydłowicami.

Rokrocznie zimował w liczbie 3-14 ptaków. Wiosną migrujące ptaki najwcześniej widziano 7 II 89 (siedem ptaków lecących na N), a największe stado liczyło 26 osobników (16 III 85).

Myszołów włochaty – *Buteo lagopus*. Jesienią obserwowany sześć razy w latach 1985-86 i 1988, w liczbie do czterech ptaków, najwcześniej 31 X 88. Zimą osiem spotkań z lat 1984 i 1986-89 (do 3 ptaków). Wiosną (7 II-17 III) stwierdzony 10 razy w latach 1985-89, maksymalnie widziano sześć osobników w stadzie myszołowów (16 III 85).

Orlik krzykliwy – *Aquila pomarina*. 9 IV 87 obserwowano jednego ptaka (lecącego na N) koło Lipek.

Rybołów – *Pandion haliaetus*. Sześć razy notowano pojedyncze ptaki: 30 IV 87 powyżej Szydłowic, 16 VIII 87 w Brzegu i 30 IX 89 pod Ścinawą Polską, 5 V 90 koło Lipek (A. Adamski) oraz 29 III i 1 IV 92 pod Brzegiem.

Pustułka – *Falco tinnunculus*. Lęgowa. Na terenie badań i w jego najbliższym sąsiedztwie w latach 1980-89 gniździło się 2-6 par. Migrujących pustułek nie stwierdzono, obserwowano wyłącznie ptaki przelatujące na krótkich dystansach (maksymalnie cztery osobniki). W latach 1982-89 co roku zimowały 1-2 ptaki.

Kobczyk – *Falco vespertinus*. 30 IV 87 widziano pod Brzegiem samca (*subad.*). Jest to jedna z wcześniejszych obserwacji w kraju (Grabiński 1986).

Drzemlik – *Falco columbarius*. Dwukrotnie stwierdzono pojedyncze ptaki w upierzeniu samic: 3 II 87 w Brzegu i 22 XII 88 pod Ścinawą Polską (A. Guziak).

Kobuz – *Falco subbuteo*. Trzy obserwacje pojedynczych ptaków: 9 IV 88 koło Szydłowic i 7 V 89 pod Brzegiem (obydwa lecące w dół Odry) oraz 28 VII 81 – jeden *imm.* powyżej Lipek.

Sokół wędrowny – *Falco peregrinus*. 23 X 81 widziano dwa *imm.* pod Szydłowicami.

Kuropatwa – *Perdix perdix*. Lęgowa. Na terenach przyległych do kontrolowanego lewego brzegu Odry notowano w latach 1986-89 odpowiednio 2, 0, 1 i 3 pary. Brak stwierdzeń z okresu lęgowego w roku 1987 był najprawdopodobniej związany z serią trzech ostrych zim 1984/85-86/87. W okresie polęgowym widziana tylko cztery razy (lata 1986-89).

Przepiórka – *Coturnix coturnix*. Prawdopodobnie lęgowa. 22 VI 83 powyżej Lipek i 13 VI 89 poniżej Brzegu stwierdzono po jednym odzywającym się samcu, a 30 VI 89 wypłoszono jednego ptaka poniżej Szydłowic.

Bażant – *Phasianus colchicus*. Lęgowy. W latach 1986-89 stwierdzono odpowiednio 4, 9, 8 i 12 odzywających się kogutów.

Wodnik – *Rallus aquaticus*. Lęgowy. Na Stawie Zarośniętym w latach 1979, 1983, 1985-86 i 1988-89 notowano do 3 odzywających się ptaków.

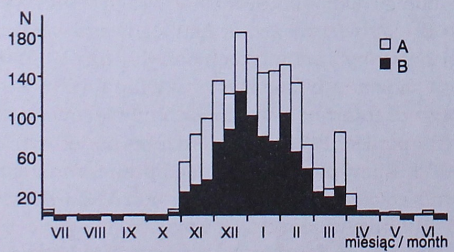
Kureczka – *Porzana sp.* 9 VII 83 widziano jednego ptaka niezidentyfikowanego do gatunku (samica bądź lotny młody) na Stawie Zarośniętym.

Derkacz – *Crex crex.* Prawdopodobnie lęgowy. 11 VII 87 słyszano dwa samce na N od Brzegu, a 26 VI 88 słyszano jednego ptaka koło Brzeziny.

Kokoszka wodna – *Gallinula chloropus.* Nieregularnie lęgowa na Stawie Zarośniętym (do 2-3 par) i Starorzeczu Ścinawskim (0-1 para). Wiosną widziana dwa razy: 8 i 14 III 84 – jeden ptak na Odrze w Brzegu. Jesienią (10 VIII-14 XII) w latach 1980, 1982-85 i 1988-89 notowana 12 razy w Brzegu i 9 razy poza miastem w liczbie do siedmiu osobników. Zimą spotkana 7-krotnie, wyłącznie na Odrze w Brzegu: I 80 – jeden ptak, 21 XII 83-13 II 84 – do sześciu osobników, 27 XII 84-3 I 85 – 1-2 ptaki oraz 18 I 88 – jedna kokoszka.

Łyska – *Fulica atra.* Nieregularnie lęgowa na Stawie Zarośniętym (do 5-6 par) i Stawie Garbowskim (do 3-4 par). W sezonie lęgowym (13 IV-28 VII) pary i pojedyncze łyski obserwowano również na Odrze (10x) i zalanych łąkach (5x) w latach 1983-84 i 1986-89 (do siedmiu łysek podczas jednej kontroli). Wiosną zanotowano maksymalnie 243 ptaki (9-10 III 83) na całym odcinku. Odlot na lęgowiska następował w lutym bądź w marcu. Jesienią najwcześniej stwierdzona 31 VIII 87 (jeden ptak pod Ścinawą Polską), w większej liczbie pojawiała się w listopadzie lub w grudniu (ryc. 4). Najwyższą liczebność stwierdzono 2 XII 84 – około 200 ptaków na całym odcinku (K. Kujawa). Regularnie zimowała zarówno w Brzegu, jak i poza miastem, maksymalnie – około 300 ptaków w I-II 83. Po serii trzech ostrych zim 1984/5-86/87 liczebność łyski zimą 1987/88 spadła. Stwierdzono wówczas do 65 osobników na całym kontrolowanym odcinku.

Żuraw – *Grus grus.* W latach 1991-92 jedna para żurawi gnieździła się najprawdopodobniej na Stawie Zarośniętym. Ponadto być może gnieździł się on w roku 1984: 3 IV w sąsiadującej z Odrą części Lasu Ryczyńskiego odzywały się 1-2 ptaki. Poza tym obserwowany sześć razy: 10 III 83 – para lecąca w dół Odry pod Ścinawą Polską, 16 III 85 – minimum jeden lecący

Ryc. 4. Dynamika liczebności łyski w latach 1986-1989. Objaśnienia jak w ryc. 2
Fig. 4. Number dynamics of the Coot in 1986-1989. Explanations see Fig. 2

koło Garbowa, 15 III 87 – dwa i 6 IV 88 – jeden koło Lipek (A. Adamski) oraz 18 III 93 – trzy i 19 IV 94 – dwa ptaki pod Brzegiem.

Ostrygojad – *Haematopus ostralegus*. 26 I 91 obserwowano jednego ptaka na piaszczystych łachach w Brzegu. Zimowanie ostrygojadów w Polsce zdarza się wyjątkowo (Tomiałojć 1990; Dyrcz i in. 1991).

Sieweczka rzeczna – *Charadrius dubius*. Lęgowa. W roku 1987 jedna para wywiodła 4 młode wśród pól, na zastoisku powstałym po wylewie Odry, poniżej Lipek. W Brzegu na piaszczystych łachach 1-2 pary przebywały w okresie 2-29 V 86, a 8 V 88 – jeden ptak. 16 IV 89 jedną tokującą sieweczkę widziano tuż poniżej Brzegu. W okresie polęgowym (30 VI-30 VIII) odnotowano 10 razy w latach 1983 i 1986-89, w tym 6-krotnie w Brzegu.

Siewnica – *Pluvialis squatarola*. Jeden lecący ptak 6 X 85 koło Ścinawy Polskiej.

Czajka – *Vanellus vanellus*. Lęgowa. Na terenie badań liczbę par oceniono na 15-25. Czajki gnieździły się zarówno na łąkach, jak i na gruntach ornych. Rokrocznie stwierdzana na przelotach – wiosną (25 II-6 IV) maksymalnie zanotowano 300 ptaków (jedno stado) – 10 III 83 pod Brzegiem. W okresie polęgowym (11 VI-18 X) obserwowana w większej liczbie – maksymalnie ca 700 czajek (jedno stado) – 11 VII 87 koło Lipek. Na uwagę zasługują dwie obserwacje: 19 II 83 – jeden ptak na piaszczystych łachach w Brzegu i 20 XII 82 – jeden ptak lecący w górę Odry poniżej Szydłowic.

Biegus malutki – *Calidris minuta*. 8 IX 85 na obsychających po powodzi łąkach na N od Brzegu widziano jednego ptaka.

Biegus zmienny – *Calidris alpina*. 3-5 IV 92 na podtopionych oziminach powyżej Lipek obserwowano 3-5 ptaków, a 10 IV 93 jeden ptak przebywał na zalanych łąkach na N od Brzegu.

Batalion – *Philomachus pugnax*. Wiosną (11 III-7 V) notowany 17 razy w latach 1982-83; 1989 oraz 1992-93, maksymalnie 50 ptaków pod Brzegiem (6 IV 92) i 46 koło Lipek (5 IV 92). Obserwacja marcowa: 11 III 83 – samiec pod Brzegiem, jest jedną z najwcześniejszych w kraju (Tomiałojć 1990). W okresie polęgowym (8 VIII-8 IX) widziany pięciokrotnie w liczbie 1-4 ptaków. Obserwowany wyłącznie na zalanych łąkach.

Bekas – *Gallinago gallinago*. Lęgowy. W latach 1982 i 1987 między Brzegiem a Pisarzowicami gnieździły się 1-2 pary. Prawdopodobnie był lęgowy również w roku 1979 koło Stawu Zarośniętego, gdzie w kwietniu tokowały dwa bekasy. Podczas migracji wiosennej widziany tylko raz: 21 III 81 – 11 ptaków na zalanych łąkach powyżej Lipek. Jesienią (10 VIII-29 IX) odnotowany dziewięć razy w latach 1980, 1984-85 i 1989 na zalanych łąkach, mulistych brzegach Odry i Stawu Zarośniętego, w liczbie do 25 ptaków.

Rycyk – *Limosa limosa*. Pojedyncze ptaki widziano na zalanych łąkach na N od Brzegu: 5 IV 92, 10 IV 93 oraz 5 i 15 IV 94.

Kulik wielki – *Numenius arquata*. Wiosną obserwowano raz pojedynczego ptaka – 3 IV 87 pod Ścinawą Polską. Po lęgach (2 VII-4 IX) stwierdzony siedem razy w latach 1981, 1984-85, 1987-89 i 91 w liczbie 1-9 ptaków, na zalanych łąkach i odkrytych brzegach Odry.

Brodziec śniady – *Tringa erythropus*. Spotkany siedmiokrotnie na zalanych łąkach. Wiosną pojedyncze ptaki widziano 26 IV 81, 7 V 89 i 17 IV 94, a w okresie jesiennej wędrówki stwierdzony cztery razy w liczbie 1-5 osobników (1980, 1985, 1991).

Krwawodziób – *Tringa totanus*. Wiosną (15 III-18 IV) obserwowano 8 razy 1-3 ptaki w latach 1980, 1986, 1987 i 1991-93. Jesienią trzy stwierdzenia pojedynczych osobników 18 VIII 80, 5 IX 85, 8 VIII 91.

Kwokacz – *Tringa nebularia*. Wiosną (15 IV-1 V) zanotowany 4 razy w latach 1987-88, maksymalnie siedem ptaków. Po lęgach (2 VII-8 IX) widziany siedmiokrotnie w latach 1985-87 i 1991, w liczbie 1-5 ptaków.

Samotnik – *Tringa ochropus*. Wiosną obserwowano pojedyncze ptaki 22 III i 4 IV 86. W okresie polęgowym (20 VI-15 IX) odnotowany 14 razy w latach 1985-89, kiedy na brzegach Odry widywano grupki do trzech, a na zalanych łąkach do 9 ptaków. Ponadto trzy samotniki widziano 12 XI 89 poniżej Brzeziny.

Łęczak – *Tringa glareola*. Wiosną (30 IV-7 V) obserwowany 5-krotnie w latach 1987-89, maksymalnie 14 ptaków. Podczas jesiennej wędrówki (31 VI-25 VIII) stwierdzony 7 razy w latach 1980, 1982, 1989 i 1991, maksymalnie 20 łęczaków. Stwierdzany wyłącznie na zalanych łąkach.

Kuliczek piskliwy – *Actitis hypoleucos*. Prawdopodobnie lęgowy. 20 V 88 powyżej Ścinawy Polskiej tokowały trzy ptaki. Jedyny przedstawiciel rzędu siewkowych regularnie występujący na brzegach Odry. Wiosną (13 IV-14 VI) spotykano do 39 ptaków (9 V 89) na całym odcinku, w tym grupa 9 kuliczków. W okresie polęgowym (30 VI-13 XI) maksymalnie na całym odcinku stwierdzono 37 ptaków (30 VII 89), a największe stado liczyło 25 ptaków (5 VIII 86 – łachy w Brzegu). Dwie obserwacje późnojesienne: 22 XI 85 i 29 XI 83 po jednym kuliczku w Brzegu. Zimą obserwowano jednego ptaka 13 I 91 poniżej Brzegu. Zimowanie tego gatunku w Polsce należy do wyjątków (Tomiałojć 1990; Dyrcz i in. 1991).

Płatkonóg szydłodzioby – *Phalaropus lobatus*. 4 X 86 na Odrze w Brzegu przebywał jeden ptak. Jest to jedna z najpóźniejszych obserwacji tego gatunku na Śląsku (Dyrcz i in. 1991).

Wydrzyk – *Stercorarius sp.* 22 XI 85 nad Odrą w Brzegu latał jeden nieoznaczony do gatunku, średniej wielkości wydrzyk (ciemna forma barwna).

Mewa mała – *Larus minutus*. Obserwowana dziewięć razy. 21 VII 86 – jeden ptak (*juv.*), 2 V 90 – trzy ptaki i 6 V 93 – pięć ptaków w Brzegu, 8 V 88

– 1 *ad.* i 27 IV 89 – 3 *ad.* nad Odrą pod Szydłowicami, a 20 V 89 – 1 *imm.* pod Lipkami. Ponadto 7 VIII 91 – 1 ptaka (*juv.*), a 16 i 17 IV 94 odpowiednio 13 i 1 osobnika widziano na zalanych łąkach pod Brzegiem.

Śmieszka – *Larus ridibundus*. Po krzyżówce najliczniejszy gatunek ptaka wodnego. Wiosną po łagodnych zimach przelot rozpoczynał się już na początku lutego (7 II 88 – 310 ptaków). Maksymalnie wiosną stwierdzono około 730 śmieszek (21 III 86). Latem najwyższą liczebność odnotowano 9 VII 88 – 300 ptaków, w tym 230 w Brzegu. Najliczniej stwierdzana jesienią, maksymalnie 1500 śmieszek (3 XII 86). Zimowała regularnie w liczbie 18-520 ptaków.

Mewa pospolita – *Larus canus*. Pierwszej obserwacji dokonano 30 V 82 – 1 *ad.* w Brzegu. W latach 1982-89 notowana rokrocznie (18 VIII-30 V). Przelot jesienny trwał do końca grudnia – maksymalnie 80 ptaków 29 XII 86 na łachach w Brzegu. W styczniu z reguły obserwowana w liczbie: 2-11 ptaków, ale 29 I 89 stwierdzono w Brzegu 60 mew pospolitych. Przelot wiosenny słabo zaznaczony – maksymalnie 16 ptaków na zalanych łąkach pod Brzegiem (21 II 87).

Mewa srebrzysta – *Larus argentatus*: W latach 1985-89 przynależność podgatunkową zidentyfikowano raz. 27 II 88 jeden dorosły ptak o cechach (różowe nogi) *L. a. argentatus* przebywał na łachach w Brzegu. Poza tym obserwowano w tym okresie 9 razy ptaki o nieoznaczonym statusie podgatunkowym: 22 XII 85 – jeden ptak w I szacie immaturalnej, 30 VII i 29 XII 86 – odpowiednio 1 *juv.* i dwa w I szacie zimowej, 11-31 I 87 – 1-2 osobniki w I szacie zimowej, 5 VII 87 – 1 *ad.*, 5 I 88 (A.Guziak) i 30 VIII 88 – jeden w I szacie zimowej oraz 29 V i 12 VII 89 – odpowiednio jeden *imm.* i jeden w szacie juvenalnej.

Formę *L.* (*argentatus*) *cachinnans* widziano pięciokrotnie w latach 1990-93: 16 XII 90 – jeden *ad.*, 7-8 VIII 91 – trzy ptaki w I szacie zimowej, 5 IV 92 – 1 *ad.* i 2 *imm.*, 3 XII 92 – jeden w I szacie zimowej oraz 8 III 93 – przynajmniej jeden *ad.*

Mewa żółtonoga – *Larus fuscus*. Jeden ptak w I szacie zimowej przebywał na Odrze w Brzegu w dniach 23-24 XI i 4 XII 93.

Mewa trójpalczasta – *Rissa tridactyla*. 18 XI 93 na Odrze w Brzegu obserwowano jednego ptaka w upierzeniu juvenalnym.

Rybitwa wielkodzioba – *Sterna caspia*. 8 IX 88 widziano dwa ptaki (1 *ad.* i 1 *imm.*) na łachach w Brzegu, a 10 IV 93 dwa dorosłe osobniki na zalanych łąkach pod Brzegiem.

Rybitwa zwyczajna – *Sterna hirundo*. W latach 1985-89 notowana rokrocznie (11 obserwacji) w okresie 27 IV-12 VII. Wszystkie obserwacje dotyczyły 1-3 ptaków.

Rybitwa czarna – *Chlidonias niger*. W latach 1979-80, 1982 i 1986-88 łącznie dokonano 12 obserwacji w okresie 10 V-25 VIII. Maksymalnie widziano 19 ptaków (20 V 88), w tym stado 14 rybitw pod Szydłowicami.

Rybitwa białoskrzydła – *Chlidonias leucopterus*. 20 V 88 jeden dorosły osobnik przebywał w stadzie rybitw czarnych pod Szydłowicami.

Siniak – *Columba oenas*. Na terenie Parku Nadodrzańskiego w Brzegu jeden odzywający się ptak przebywał w okresie 27 III-6 VI 92, 18 III-3 VIII 93 i 26 II-VIII 94. Na uwagę zasługują obserwacje pojedynczego ptaka w tymże parku: 27 XII 92 oraz 8 I 94 (A. Andrzejczyk). Zimowanie tego gatunku w Polsce notowano wyjątkowo (Tomiałojć 1990; Dyrcz i in. 1991). Wiosną 1993 stwierdzono wczesny przelot: 13 III – dwa ptaki lecące na E pod Brzeziną.

Grzywacz – *Columba palumbus*. Lęgowy. Wiosną migracje notowano w okresie 15 III-15 IV. Maksymalnie stwierdzono około 500 grzywaczy (29 III 89), w tym stado 400 ptaków pod Szydłowicami. Duże stada zanotowano również 4 IV 86 – ca 300 osobników powyżej Ścinawy Polskiej i 15 IV 87 – ca 200 koło Lipek. Przelot jesienny słabiej zaznaczony i mniej liczny, maksymalnie widziano na całym odcinku około150 ptaków (27 IX 80 i 6 X 85), a największe stado liczyło ca100 grzywaczy.

Sierpówka – *Streptopelia decaocto*. Lęgowa w przylegających do terenu badań osiedlach ludzkich. 15 III 86 stwierdzono jednego odzywającego się ptaka w liściastym zadrzewieniu poniżej Szydłowic, około 1,5 km od najbliższej miejscowości.

Turkawka – *Streptopelia turtur*. Lęgowa. Nielicznie występujący gatunek w zadrzewieniach sąsiadujących z Odrą. Na terenie badań w okresie polęgowym nie obserwowana.

Kukułka – *Cuculus canorus*. Lęgowa. Wiosną najwcześniej widziana 16 IV 89 – jeden ptak koło Lipek.

Płomykówka – *Tyto alba*. Jesienią 1978 w Brzegu obserwowano jednego ptaka.

Pójdźka – *Athena noctua*. 27 X 86 słyszano jednego odzywającego się ptaka około 1 km poniżej Brzegu.

Puszczyk – *Strix aluco*. Lęgowy w Brzegu i w przylegających do Odry partiach Lasu Ryczyńskiego (Samsonowicz 1984).

Uszatka – *Asio otus*. 5 IV 85 jednego ptaka widziano między Brzegiem a Brzeziną, 7 IV 92 – jednego pod Lipkami, a 5 III 94 obserwowano dwa tokujące ptaki przy gnieździe w Parku Nadodrzańskim w Brzegu.

Sowa błotna – *Asio flammeus*. 2 X 86 jednego ptaka widziano koło Garbowa, a od końca stycznia do drugiej połowy lutego 1992 trzy ptaki przebywały na łąkach powyżej śluzy w Lipkach (I. Dobrucki, R. Guziak).

Jerzyk – *Apus apus*. Lęgowy w Brzegu. Wiosną najwcześniej obserwowany 25 IV 89 – jeden ptak w Brzegu, jesienią najpóźniej widziany 18 IX 85.

Zimorodek – *Alcedo atthis*. Lęgowy. W 1989 jedna para gnieździła się 0,5 km poniżej jazu w Lipkach, a poniżej Brzegu i koło Ścinawy Polskiej kilkakrotnie obserwowano pojedyncze ptaki. Być może więc gnieździły się jeszcze dwie inne pary. W okresie polęgowym w latach 1986-87 stwierdzony cztery razy, z roku 1988 brak obserwacji, a w roku 1989 spotkany sześciokrotnie.

Dudek – *Upupa epops*. 6 IV 88 widziano jednego ptaka koło Ścinawy Polskiej (A. Adamski), a 24 V 93 jednego ptaka w Brzegu.

Dzięcioł zielonosiwy – *Picus canus*. Lęgowy. W przylegającym do Odry fragmencie Lasu Ryczyńskiego stwierdzono 3-4 terytoria odzywających się samców.

Dzięcioł zielony – *Picus viridis*. Lęgowy nad Odrą w Brzegu (1-2 pary). Poza tym jednego ptaka widziano 10 X 83 koło Lipek.

Brzegówka – *Riparia riparia*. Lęgowa. W latach 1982-83 jedna kolonia (5-10 norek) istniała 1 km poniżej Brzegu. Drugą kolonię, liczącą do 10-14 norek, stwierdzono w latach 1982, 1984-85 i 1989 pod Szydłowicami.

Świergotek łąkowy – *Anthus pratensis*. Lęgowy. Łącznie na łąkach pod Brzegiem, Garbowem, Szydłowicami, Lipkami i Ścinawą Polską gniździło się 5-8 par. W okresie 1-18 I 86 nad Odrą w Brzegu i koło Lipek widywano do pięciu ptaków.

Pliszka górska – *Motacilla cinerea*. Jednego ptaka widziano 21 IX 84 nad starorzeczem poniżej Brzeziny.

Jemiołuszka – *Bombycilla garrulus*. Nad Odrą obserwowana tylko cztery razy: 22 I 87 – 55 ptaków i 14 II 94 – 60 oraz 25 I 87 – dwa ptaki w Brzegu, a 15 I 94 – jeden ptak w Ścinawie Polskiej.

Kląskawka – *Saxicola torquata*. 13 VI 89 widziano samca przy wale przeciwpowodziowym, około 2 km powyżej Ścinawy Polskiej.

Świerszczak – *Locustella neavia*. W latach 1987-89 stwierdzano po jednym śpiewającym samcu w sezonie lęgowym. Najwcześniej wiosną stwierdzony 30 IV 87 – 3 śpiewające samce.

Strumieniówka – *Locustella fluviatilis*. W latach 1987-89 notowano odpowiednio 14, 4 i 9 odzywających się samców w okresie lęgowym. Najwcześniej stwierdzona 9 V 89.

Trzcinniczek – *Acrocephalus scirpaceus*. Lęgowy nad starorzeczami i na Stawie Zarośniętym.

Rokitniczka – *Acrocephalus schoenobaenus*. Lęgowa na Stawie Zarośniętym.

Trzciniak – *Acrocephalus arundinaceus*. Lęgowy nad starorzeczami i Stawie Zarośniętym. W latach 1988-89 1-2 samce przebywały w smudze trzcin nad Odrą pod Ścinawą Polską, a w roku 1988 1-2 samce w zaroślach wierzbowych poniżej Garbowa.

Jarzębatka – *Sylvia nisoria*. Jednego śpiewającego samca widziano 8 V 88 powyżej Ścinawy Polskiej.

Muchołówka białoszyja – *Ficedula albicollis*. Lęgowa. W roku 1991 w przylegających do Odry drzewostanach Lasu Ryczyńskiego stwierdzono 23 terytorialne samce, a w Lasku Ścinawskim powyżej Ścinawy Polskiej jednego samca. Najwcześniej widziana 16 IV 91 – 1 samiec 2 km na S od Bystrzycy Oławskiej.

Remiz – *Remiz pendulinus*. Lęgowy. W latach 1987-89 populację lęgową oszacowano odpowiednio na 7, 9 i 10 par.

Srokosz – *Lanius excubitor*. Lęgowy. Na terenie badań gnieździło się do trzech par (lata 1986-89). Zimą spotykany w liczbie 1-3 osobniki.

Kruk – *Corvus corax*. W sąsiedztwie terenu badań stwierdzono terytoria trzech par: koło Myśliborzyc, Lednicy i Ścinawy Polskiej.

Czeczotka – *Carduelis flammea*. W latach 1985-87 i 1989 stwierdzona sześciokrotnie (24 XI-15 III). Maksymalnie zanotowano ponad 150 ptaków (80, 70 i 6) – 2 I 86.

Rzepołuch – *Carduelis flavirostris*. Trzykrotnie obserwowany poniżej Brzegu: 17 XII 86 – dwa osobniki, a 22 XII 91, 14 i 17 I 93 – 8 ptaków.

Dziwonia – *Carpodacus erythrinus*. W latach 1978 i 1986-89 widywano 1-2 samce 0,5 km poniżej Brzegu. W latach 1982 i 1985 1-2 samce stwierdzono koło Stawu Zarośniętego, w 1989 dwa samce koło śluzy w Lipkach, a w 1988-89 jednego poniżej Lipek i 1-2 powyżej Ścinawy Polskiej. Obserwowana w okresie 23 V-8 VII.

Potrzos – *Emberiza schoeniclus*. Lęgowy nad Odrą. Liczebność w latach 1987-89 oszacowano odpowiednio na 3, 4 i 6 par.

STRESZCZENIE WYNIKÓW

W latach 1977-94 na kontrolowanym odcinku Odry i przylegającym do niego międzywalu stwierdzono 190 gatunków ptaków, z których 106 uznano za lęgowe lub prawdopodobnie lęgowe. Do najciekawszych gatunków z tej grupy należy nurogęś, kania czarna i rdzawa, derkacz i kuliczek piskliwy. Poza tym na terenie badań stwierdzono gniazdowanie kilku innych, na Śląsku stosunkowo rzadkich gatunków: bocian czarny, cyranka, trzmielojad, żuraw, bekas, siniak i dziwonia.

Wyniki przeprowadzonych obserwacji wskazują, że Odra między Brzegiem a Ścinawą Polską pod Oławą charakteryzuje się wyraźniej zaznaczonymi przelotami ptaków wodno-błotnych w porównaniu z innymi kontrolowanymi odcinkami Odry w jej górnym biegu (Dyrcz 1971; Borowiec i Tarnawski 1982; Jakubiec 1985; Lontkowski i in. 1988). Przelot wiosenny był intensywniejszy od jesiennego szczególnie u takich gatunków jak gło-

wienka i czernica. Przelot jesienny generalnie zaznaczał się słabiej, choć kilka gatunków występowało wówczas liczniej niż wiosną, np. krzyżówka i mewy.

Kontrolowany odcinek Odry ma także duże znaczenie jako miejsce zimowania ptaków wodnych (Czapulak 1986; Czapulak i Stawarczyk 1988). Stwierdzono na nim zimowanie 38 gatunków związanych ze środowiskiem wodnym. Jego cechą charakterystyczną było dość regularne zimowanie świstuna i rożeńca. Poza tym, na omawianym odcinku stwierdzono zimą kilka gatunków rzadko lub sporadycznie zimujących w Polsce: czapla biała, ohar, ostrygojad, kuliczek piskliwy i siniak.

U wielu gatunków odnotowano wyjątkowo wczesne obserwacje wiosenne (krakwa, kobczyk, batalion, siniak i muchołówka białoszyja) lub późne jesienne (czajka, płatkonóg szydłodzioby i kuliczek piskliwy), co związane jest między innymi ze stosunkowo łagodnym klimatem (Schmuck 1959) i geograficznym położeniem terenu badań (Kondracki 1988).

Podziękowania

Dziękuję przede wszystkim mojej Mamie za okazywaną mi pomoc w całym okresie prowadzenia obserwacji, mojemu wychowawcy – p. Henrykowi Mazurkiewiczowi, który z godną podziwu wyrozumiałością potraktował moją trzytygodniową nieobecność w klasie maturalnej oraz A. Czapulakowi za krytyczne uwagi i wytrwałość w oczekiwaniu na poprawioną wersję pracy. Dziękuję także wcześniej wymienionym sześciu Kolegom za udostępnienie swoich obserwacji.

LITERATURA

Adamski A. 1992. Wybrane aspekty ekologii rozrodu kani czarnej *Milvus migrans* w dolinie Odry na Śląsku. Praca magisterska. Maszynopis. Zakład Ekologii Ptaków UWr.

Borowiec L., Tarnawski D. 1982. Przeloty i zimowanie ptaków na Odrze pod Brzegiem. Acta zool. Cracov. 26: 3-30.

Czapulak A. 1986. Wyniki zimowych liczeń ptaków wodnych na Śląsku w latach 1983-1984. Ptaki Śląska 4: 69-79.

Czapulak A., Stawarczyk T. 1988. Zimowanie ptaków wodnych na Śląsku w latach 1985-1987. Ptaki Śląska 6: 22-39.

Dyrcz A. 1971. Przeloty i zimowanie ptaków wodnych na Odrze pod Wrocławiem. Acta zool. Cracov. 16: 291-308.

Dyrcz A., Grabiński W., Stawarczyk T., Witkowski J. 1991. Ptaki Śląska – monografia faunistyczna. Wrocław.

Grabiński W. 1986. Występowanie kobczyka *Falco vespertinus* w Polsce. Not. orn. 27: 129-138.

Harris A., Tucker L., Vinicombe K. 1989. The MacMillan Field Guide to Bird Identification. Londyn.

Harrop H., Wilczur J., Colston P. 1993. Masterguide. Birdwatch 12: 44-49.

Jakubiec Z. 1985. Wpływ czynników środowiskowych na rozmieszczenie i liczebność ptaków wodnych na Odrze w okresie pozalęgowym. Praca doktorska. Maszynopis. Muzeum Przyrodnicze UWr.
Jonsson L. 1992. Birds of Europe with North Africa and the Middle East. Londyn.
Kondracki J. 1988. Geografia fizyczna Polski. Warszawa.
Lontkowski J., Okulewicz J., Drazny T. 1988. Ptaki (Non-*Passeriformes*) pól irygacyjnych i terenów sąsiednich w północno-zachodniej części Wrocławia. Ptaki Śląska 6: 40-85.
Madge S., Burn H. 1989. Wildfowl. An Identification Guide to the Ducks, Geese and Swans of the World. Londyn.
Samsonowicz B. 1984. Wybiórczość środowiskowa i pokarm puszczyka *Strix aluco* w grądzie nadodrzańskim. Praca magisterska. Maszynopis. Zakład Ekologii Ptaków UWr.
Schmuck A. 1959. Zarys klimatologii Polski. Warszawa.
Stawarczyk T. 1984. Pojawianie się czapli białej *Egretta alba* w Polsce w okresie powojennym. Not. orn. 25: 3-13.
Tomiałojć L. 1990. Ptaki Polski – rozmieszczenie i liczebność. Warszawa.

SUMMARY

Observations were carried out in 1977-1994 along the 15 km long section of the Odra River downstreem Wrocław (between Brzeg and Oława). This part of the river is canalised and 70-150 m wide. There are two islands covered with some riverine stands and 3-4 sand-gravel shoals there. Fragments of riverine forests cover also part of the section. During periods of high water level meadows in inter-embankment area were flooded. Even in severe winters some parts of the river did not freeze because of pollution.

A total of 141 controls of the whole fragment and many controls of some parts of it (630 controls altogether) were organised throughout the year (Tab. 1). Totally 190 bird species including 106 breeding or probably breeding were recorded. Among the most interesting were breeding pairs of the Goosander (1 pair), the Red Kite (1), the Black Kite (3–4), the Corncrake (2–3) and the Common Sandpiper (1).

During migrations the most common species of Nonpasseriformes were: the Mallard (up to 8600 individuals), the Pochard (510), the Tufted Duck (170), the Lapwing (700) and the Black-headed Gull (1500). In winter the Mallard (10500), the Coot (300) and the Black-headed Gull (520) were dominants. Totally 38 species of birds associated with water enviroment were recorded during winters. Among the observed rare species were the Pink-footed Geese, the Barnacle Goose, the Red-footed Falcon and the Kittiwake.

Adres autora:
Krzyszowica 1/8
49-300 Brzeg, Poland